

Aurelia Zduńczyk

Krajobraz – wyznanie – pobożność: region Harzu i księstwo Anhaltu

IX Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław–Halle–Siegen,

Gernrode–Wernigerode, 28 V – 2 VI 2012

Celem organizowanego od 9 lat polsko-niemieckiego seminarium jest nie tylko rozwój współpracy między uczestniczącymi w projekcie ośrodkami naukowymi – zakłada ono krzewienie i pogłębianie wiedzy z zakresu dziedzictwa ważnych regionów Europy Środkowej. W poprzednich latach odbywało się na terenie Ziemi Wschowskiej, Śląska Cieszyńskiego, Górnych Łużyc, Gdańska, Pomorza Przed- i Zaodrzańskiego oraz Turyn-gii. Jego interdyscyplinarny charakter, oparty na współpracy historyków, historyków sztuki, teologów i specjalistów z dziedziny historii Kościoła, jest szczególnie korzystny tam, gdzie polityka, także wyznaniowa, determinowała wiele dziedzin życia społeczeństw, gdzie zachodziły istotne przeobrażenia w tkance struktury społecznej i konfesyjnej. Szczególnie ważne są pod tym względem ośrodki, które były miejscem narodzin wielkich idei poruszających Starym Kontynentem na przestrzeni ubiegłych stuleci. Poznawanie historii tych ośrodków pozwala na zgłębianie dziejów ponadregionalnych, ogólnoeuropejskich.

W 2012 r. obchodzono 800-lecie założenia księstwa Anhaltu, powstałego w wyniku podziałów średniowiecznej Marchii Brandenburskiej. Narodziły się w nim ruchy społeczno-religijne tej rangi, co reformacja, pietyzm i projekty zjednoczenia protestanckich konfesji, a także jednostki, które odcisnęły piętno na historii regionu i Europy.

Z Anhaltem wiążą się postacie wybitnych kobiet, opatek kolegiaty w Gernrode: Hathui i Elżbiety z Weidy, a także uwiecznionej w przepięknym rzeźbiarskim wizerunku fundatorki katedry w Naumburgu – Uty z Ballenstedt, oraz żyjącej w Zerbst tylko 2 lata Zofii Augusty Fryderyki von Anhalt-Zerbst-Dornburg, bardziej znanej pod swoim przybranym imieniem Katarzyny, carycy Rosji, zwanej Wielką. Książę Jerzy III z Anhaltu przyczynił się do wdrożenia i utwierdzenia reformacji na terenie środkowych Niemiec, a Moses Mendelssohn, pochodzący z Dessau niemiecko-żydowski filozof, był prekursorem oświecenia żydowskiego. Z Dessau związany był także Wilhelm Müller, niemiecki poeta, którego wiersze (*Piękna młynarka* i *Podróż zimowa*) zainspirowały Franza Schuberta do stworzenia dwóch wielkich cykli pieśniowych.

IX Polsko-Niemieckie Seminarium Wrocław–Halle–Siegen odbyło się w dniach 28 V – 2 VI 2012 w Gernrode i Wernigerode. Zostało zorganizowane przez Seminarium Teologii Ewangelickiej na Wydziale I Uniwersytetu w Siegen, przez Katedrę Nowożytnej Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu im. Marcina Lutra w Halle i Wittenberdze oraz przez Zakład Historii Sztuki Renesansu i Reformacji w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Wrocławskiego. Kierownictwo naukowe objęli, podobnie jak w ubiegłych latach, prof. dr hab. Jan Harasimowicz z Wrocławia,

Uczestnicy seminarium na placu przed kościołem św. Serwacego w Quedlinburgu. Fot. U. Bończuk-Dawidziuk

prof. dr hab. Udo Sträter z Halle oraz prof. dr Veronika Albrecht-Birkner z Siegen. Udział w seminarium wzięli studenci, doktoranci oraz pracownicy naukowi wszystkich trzech uczelni. Patronat nad nim objęła prof. dr hab. Birgitta Wolff, Minister Nauki i Gospodarki Kraju Saksonia-Anhalt, a finansowego wsparcia udzieliła Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej oraz Vereinigung der Freunde und Förderer der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg e.V.

Idea wspólnych działań w ramach seminarium polega na maksymalnym wykorzystaniu interdyscyplinarnego charakteru grupy i przełożenia tego potencjału na realizację jednego wspólnego zadania. Studenci historii sztuki opowiadają uczestnikom o zabytkach regionu, przybliżając w ten sposób dzieje wybranych obiektów i osób związanych z ich powstaniem – artystów, fundatorów, kolejnych właścicieli. Przy okazji przedstawiana jest zawsze społeczno-polityczno-kulturalna sytuacja regionu w konkretnym okresie historycznym oraz europejski kontekst, w którym konkretne dzieło powinno być rozpatrywane. Studenci teologii i specjaliści

z zakresu historii Kościoła prezentują zazwyczaj panoramę przemian politycznych i wyznaniowych w danym regionie. Wystąpienia te oscylują od opracowań ogólnych do bardzo szczegółowych, poświęconych jednemu wydarzeniu, kluczowemu dla epoki, lub jednej wybitnej jednostce. Temat ćwiczeń grupowych dotyczy zawsze jakiegoś wyjątkowego zjawiska związanego z regionem. Daje sposobność do wykorzystania zdobytej wiedzy w praktyce.

Grupa uczestników z Wrocławia i z Halle spotkała się w Dessau, aby po wspólnym obiedzie i pierwszych rozmowach od razu przystąpić do pracy. Rozpoczęło ją zwiedzanie kościoła św. Jana. **Ewelina Bożek-Leszczyk** opisała historię tej budowli, wzniesionej w latach 1690–1702 za sprawą księcia Jana Jerzego II, a następnie omówiła znajdujące się na jej wyposażeniu trzy obrazy tablicowe z warsztatu rodziny Cranachów: *Ukrzyżowanie Chrystusa* (1523), *Modlitwę na Górze Oliwnej* (1553) oraz *Ostatnią Wieczerzę* (1565). **Marta Małkus** podjęła się zadania przybliżenia uczestnikom dwóch innych obiektów wzniesionych w Dessau. Pierwszym z nich był zrekonstruowany po znisz-

czeniu wojennych zamek zwany Johannbau, jedna z pierwszych budowli renesansowych w śródkowych Niemczech, niegdyś rezydencja książąt Anhalt-Dessau. Referentka podkreśliła innowacyjny charakter zastosowanych w nim rozwiązań architektonicznych, istotnych dla późniejszego budownictwa na tych terenach. Drugim obiektem omówionym przez mgr Małkus był późnogotycki kościół Mariacki, wzniesiony z cegły – jedna z najstarszych budowli w mieście. Zawierał on niegdyś cenne wyposażenie, które zostało zniszczone w wyniku alianckiego nalotu bombowego w roku 1945. Ocalały tylko wspomniane obrazy z warsztatu Cranachów.

Po dołączeniu uczestników z Uniwersytetu w Siegen, którzy mieli za sobą długą podróż pociągiem, cała grupa wyruszyła do Wörlitz. Założenie parkowe w tym mieście powstało na życzenie księcia Leopolda III Fryderyka Franciszka von Anhalt-Dessau. Leżący w granicach parku Domek Gotycki, powstały w latach 1773–1813 i nawiązujący swoją formą do angielskiego budownictwa neogotyckiego i architektury weneckiej, był tematem referatu **Urszuli Bończuk-Dawidziuk**. Wnętrza tego obiektu służą do ekspozycji bogatych zbiorów z dziedziny malarstwa i rzemiosła artystycznego, w tym ponad 200 przykładów malarstwa na szkle. Jeśli przepych i okazałość zwiedzanych wnętrz nie przekonały uczestników o dumie dawnych właścicieli, dobitnie unaocznili ją pawie, przechadzające się dostojnie w pobliżu Domku. Główny pałac książęcy w Wörlitz, o którym opowiadała **Anna Michalska**, stanowi pierwszy przykład recepcji angielskiego palladianizmu na terenie Niemiec. Wraz z otaczającym go założeniem parkowym i licznymi pawilonami (Nymphaeum, Świątynią Wenus, Synagogą/Świątynią Westy, Panteonem) został w listopadzie 2000 wpisany na listę światowego dziedzictwa kulturalnego UNESCO. Decyzja ta zyskała pełną aprobatę uczestników seminarium, którzy spacerowali – pełni podziwu – po założeniu, chłonąc niesłychany spokój i urodę tego miejsca, gdzie czas jakby się zatrzymał.

Beata Łańcuchowska przedstawiła seminarzystom historię kościoła św. Piotra w Wörlitz, powstałego na życzenie margrabiego Albrechta Niedźwiedzia. XIX-wieczna przebudowa świątyni była wyrazem fascynacji księcia Franciszka an-

gielskim gotykiem Tudorów. Marcin Luter, który pierwszy raz głosił Słowo Boże w tym kościele w 1532 r., 4 lata później prowadził w nim nabożeństwo przy udziale siedmiu chłopów i dwóch starszych niewiast, co znajduje potwierdzenie w zachowanym do dziś dokumencie.

W drodze do miejsca zakwaterowania – Domu św. Cyriaka (Cyriakushaus) w Gernrode – uczestnicy seminarium poznali za pośrednictwem referatu **Małgorzaty Gniazdowskiej** dzieje przebudowanego w czasach gotyku romańskiego kościoła św. Jakuba w Köthen, pełniącego od czasu reformacji funkcję ewangelickiego kościoła miejskiego. Po przybyciu do Gernrode przyszedł czas uroczystego otwarcia seminarium. Głos zabrali kolejno kierownicy nauki, którzy przywitani i przedstawili przybyłych gości: panią minister Birgittę Wolff oraz pana Joachima Liebiga, prezydenta Ewangelickiego Kościoła Krajowego Anhaltu. Serdecznemu powitaniu uczestników przez gospodarzy regionu towarzyszyło wręczenie materiałów promujących Saksonię-Anhalt, jej historię i kulturę.

Drugiego dnia rozpoczął się cykl wykładów na temat historii i historii sztuki regionu. Zarys dziejów księstwa Anhaltu przedstawił **Justus Vesting** oraz dwaj studenci Uniwersytetu w Halle: **Sascha Wentrock** i **Pierre Motylewicz**. **Dr Marcin Wisłocki** z Uniwersytetu Wrocławskiego wygłosił referat pt: „Budowle kościelne Anhaltu – wprowadzenie historyczno-artystyczne”. Odczyt dyplomowanej teolog **Claudii Drese** z Uniwersytetu w Halle dotyczył rozwoju pietyzmu: jednego z najważniejszych nurtów religijnych w protestantyzmie wieku XVII i XVIII, który dążył do rozbudzenia silnych uczuć religijnych przez intensywną modlitwę i medytację, lekturę Pisma Świętego oraz działalność dobroczynną.

Po wspólnym posiłku kontynuowano poznanie najważniejszych zabytków regionu. Historię kolegiaty św. Cyriaka w Gernrode, najlepiej zachowanego przykładu ottońskiego budownictwa z X w., przybliżyła studentka **Aurelia Zduńczyk** oraz miejscowy pastor, **ks. Andreas Müller**. Uczestnicy seminarium mogli we wnętrzu kolegiaty podziwiać Święty Grób, uznawany za najstarszą na terenie Niemiec imitację jerozolimskiego grobu Chrystusa. Następnym punktem programu było miasto Ballenstedt, wzmiankowane po raz pierw-

szy ok. 1030 roku. Burzliwe dzieje tamtejszego zamku przedstawiła **Dominika Piotrowska**. Jego zabudowania, usytuowane na wzgórzu Ballenstedt, służyły początkowo jako siedziba rodowa dynastii askańskiej, następnie jako klasztor augustiański, przeobrażony po jakimś czasie w benedyktyński, a w końcu sekularyzowany. W latach 1918–1945 była to ponownie siedziba rodu von Anhalt. Po odwiedzinach w Domu Johanna Arndta, wybitnego teologa i pisarza religijnego przełomu XVI i XVII w., seminarzyści przybyli do kościoła św. Mikołaja, wzmiankowanego po raz pierwszy w 1326 roku. Mówiła o nim **Justyna Chodasiewicz**, zwracając szczególną uwagę na cykl malarski z 1587 r. na balustradach empor, ilustrujący wydarzenia Starego i Nowego Testamentu. Został on zamalowany po przejściu kościoła w ręce kalwinów, a w 1970 r. – w trakcie renowacji – odsłonięty.

Kolejną miejscowością na trasie było Badeborn, a dokładnie tamtejszy kościół św. Wita. Odbył się w nim wykład **prof. Udo Sträter**a z Halle na temat życia i twórczości Johanna Arndta, uważanego za jednego z najwybitniejszych teologów luteranckich okresu poreformacyjnego. To właśnie w kościele św. Wita w Badeborn Arndt został ochrzczony. Już jako kaznodzieja w Ballenstedt zmuszany był przez księcia Anhaltu, Jana Jerzego, do usunięcia egzorcyzmu z obrzędu chrztu. Obawiał się, że będzie to pierwszy krok do wprowadzenia kalwinizmu na terenie księstwa, co też wkrótce – w roku 1596 – zostało zrealizowane. Pisma Arndta – *Cztery księgi o prawdziwym chrześcijaństwie* (Magdeburg 1610) i *Ogródeczek rajski* (Magdeburg 1612) – były przez wiele dziesiątków lat ulubioną lekturą wielu pobożnych luteran, torowały drogę rodzącemu się pietyzmowi. Po powrocie do Gernrode część grupy udała się do miejsca zakwaterowania, reszta zaś skorzystała z okazji zwiedzenia miejscowej fabryki likierów (Harzer Likörfabrik).

Trzeci dzień seminaryjnej pracy otworzył **Felix Kalder** z Halle referatem zatytułowanym „Friedrich Adolph Krummacher i unia kościelna w księstwie Anhalt-Bernburg w 1820 roku”. Przybliżył uczestnikom zjednoczenie obu głównych protestanckich konfesji w jeden „ewangelicko-chrześcijański Kościół” jako wydarzenie dokonane nie odgórnie, jak w Prusach, lecz oddolnie – z inicjatywy samych Kościołów. Prof. **Veronika Albrecht-Birkner**

oraz studenci Uniwersytetu w Siegen podjęli się zadania przedstawienia regionu Harzu w perspektywie historyczno-kościelnej. Pierwsza część wystąpienia dotyczyła Quedlinburga, kościelnego terytorium udzielnego (*Reichsstift*), które po południu tego samego dnia miało się stać kolejnym celem wspólnej wyprawy. Wraz z tłem historycznym, nakreślonym przez **Sophie Menner**, omówiony został rozwój pietyzmu na tym terenie, natomiast sylwetki najważniejszych postaci historycznych związanych z Quedlinburgiem przybliżyła **Anne Henrichs**. Część poświęcona biskupstwu Halberstadt zawierała prezentację średniowiecznych dziejów tego terytorium (**Lydia Pauls**) oraz wprowadzania na nim reformacji (**Thomas Thiekötter**). O postaci księcia Chrystiana brunszwickiego, administratora biskupstwa w Halberstadt oraz dowódcy wojsk protestanckich w wojnie trzydziestoletniej, opowiedział **Frank Dieball**, omawiając także sytuację tego terytorium w ramach Elektoratu Brandenburskiego. Dzieje ludności żydowskiej w obszarze biskupstwa nakreśliła **Lydia Pauls**. Ostatnia część, poświęcona hrabstwu Stolberg-Wernigerode, została przedstawiona przez **Gesine Kiehl**, która zaprezentowała także postać czołowej przedstawicielki tego rodu – hrabiny Julianny. **Susanne Kokel** opisała zbiór kazań pogrzebowych rodu, liczący niegdyś ok. 40 000 jednostek katalogowych, do dziś przetrwało ok. 23 500, przechowywanych w formie depozytu w Bibliotece Księcia Augusta w Wolfenbüttel. Przybliżono także sylwetkę innego członka rodu Stolberg-Wernigerode: hrabiego Chrystiana Ernesta, oraz jego wkład w szerzenie idei pietystycznych (**Susanne Kokel**). Przedpołudniowe obrady zamykał referat stanowiący wprowadzenie do pracy grupowej. Jego autorzy, **dr Klaus Thiele** i **Liselotte Thiele** z Wolfenbüttel, opatrzyli go tytułem: „Słowo stało się miastem – znaczenie napisów na domach w fachwerkowych miastach regionu Harzu dla historii reformacji”. Referat opierał się na wynikach wieloletnich badań i pokazał, jak bardzo autorzy czują się związani z regionem i jego historią. Potwierdziło się to w godzinach popołudniowych podczas ćwiczeń grupowych w Osterwieck, kiedy dr Thiele z wielkim zaangażowaniem włączył się do wszystkich prac, udzielając cierpliwie odpowiedzi na liczne pytania.

Wizytę w Osterwieck rozpoczęło zwiedzanie kościoła św. Szczepana, założonego w 780 roku, poprzedzone referatem **Sylwii Krzemińskiej**. Wnętrze kościoła, odbudowanego w 1516 r. po zniszczeniu chóru przez wylew rzeki Ilzy, zachowało część historycznego wyposażenia, w tym gotycki ołtarz szafiasty z cyklem 16 scen pasyjnych oraz ze scenami Koronacji i Zwiastowania NMP, dopełnianymi przez wizerunki apostołów i świętych na skrzydłach. Godne uwagi są także portrety pastorów, renesansowa kazalnica z 1603/1604 roku oraz balustrady empor, ozdobione malowanymi scenami Starego i Nowego Testamentu. Spacer po mieście stanowił pierwszy etap pracy w grupach. Polegała ona na odczytaniu i interpretacji inskrypcji zdobiących elewacje domów i przygotowaniu multimedialnej prezentacji na ten temat. Trudno czytelne napisy identyfikowano później – w miejscu zakwaterowania – na podstawie wykonanej na miejscu dokumentacji fotograficznej. Przed wyruszeniem w drogę powrotną w ratuszu odbyło się spotkanie z panią burmistrz, Ingeborg Wagenführ, która opowiedziała o Osterwieck, jego historii, współczesnym statusie i problemach, z jakimi się boryka. Spotkanie zakończyło się wręczeniem wszystkim uczestnikom materiałów promocyjnych i zaproszeniem do powtórnych odwiedzin.

Wieczorem **dr Klaus Thiele** wygłosił autorski wykład „Osterwieck – wczesnoprotestanckie miasto w księstwie biskupim Halberstadt”, przybliżając wiele mało znanych szczegółów, jak to, że impulsem do rozwoju jednego z najpiękniejszych miast środkowych Niemiec była wielka powódź w lecie 1495, kiedy rzeka Ilza uszkodziła większość domów oraz fundamenty kościoła św. Szczepana. Do 1618 r. wzniesiono 126 nowych domów, głównie w konstrukcji szkieletowej; inwestycje te kontynuowano nawet w okresie wojny trzydziestoletniej. Seminarzyści, zainspirowani pełnym pasją wykładem, do późnych godzin nocnych pracowali nad rozwikłaniem skomplikowanych treści inskrypcji z Osterwieck. Wiązało się to często z koniecznością ustalenia tożsamości właściciela posiadłości, jego statusu i piastowanej funkcji.

W czwartkowy poranek cała grupa wyruszyła do Quedlinburga, aby indywidualnie zwiedzać Muzeum Zamkowe, a następnie – pod kierunkiem studentki **Joanny Kaźmierczak** – kościół klasz-

torny św. Serwacego. Wzniesiony w 936 r. klasztor żeński, miejsce pochówku króla Henryka I i królowej Matyldy, w 1802 r. został objęty sekularyzacją. W kościele, pełniącym odtąd funkcję świątyni parafialnej, już po II wojnie światowej, w 1956 r., reaktywowano historyczny skarbiec, zachowany do dziś. Wzbudził on wielkie zainteresowanie uczestników seminarium, gdyż kryje wiele cennych średniowiecznych eksponatów: ewangeliarze, relikwiarze, fragmenty rękopisu z V w. (*Quedlinburger Itala*), alabastrowy dzban z Kany Galilejskiej i grzebień ceremonialny Henryka I, wykonany z kości słoniowej.

Burzliwe dzieje drugiej ważnej świątyni romańskiej w Quedlinburgu, kościoła św. Wiperta, przybliżyła studentka **Ewelina Jankowiak**. Budowla ta, wzmiankowana po raz pierwszy w latach 835/836–901/912, przez długi czas służyła zakonowi premonstratensów. Wielokrotnie niszczona i odbudowywana, sprofanowana przez SS, była m.in. użytkowana jako stodoła. W okresie powojennym została przekazana nielicznej gminie katolickiej, a w 1994 – wpisana na listę światowego dziedzictwa kultury UNESCO.

Po powrocie do Gernrode przyszedł czas na końcowe prace w trzech grupach, wyłonionych spośród uczestników seminarium. Pierwszą zajmowała się inskrypcjami o treści nawiązującej do wersetów Starego Testamentu, druga – tymi odwołującymi się do Nowego Testamentu. Trzecią grupę określono słowem „pozostałe”, co miało oznaczać, że przedmiotem jej badań były inskrypcje o bardzo różnej treści, w tym popularne przysłowia, cytaty z dzieł autorów antycznych oraz pamiątki fundacji. Napisy na domach są świadectwem sytuacji polityczno-religijnej miasta w epoce nowożytnej, mówią też wiele o jego mieszkańcach: ich wyznaniu, światopoglądzie, ambicjach i marzeniach. Stanowią swoisty manifest lokalnej społeczności, skierowany zarówno do „obcych” – przybyszów z innych miast – jak i do niej samej.

Zdaniem doktora Thiele, w Osterwieck zachodzi wyjątkowe zjawisko – słowo staje się miastem, niesie idee przekazywane bezpośrednio, bez odwoływania się do obrazów. Fasady domów są tu manifestem przemian mentalności, odzwierciedlają ducha nowych czasów, przejście z epoki średniowiecza do nowożytności. Renesansowa świadomość,

a w jej ramach – дума rodowa, oddawane były nie tylko na siedzibach szlachty, ale także mieszczaństwa, i to nie samych burmistrzów, rajców i ławników, lecz także prostych obywateli. Przy odbudowie lub przebudowie domów ich właściciele polecali wypisywać na fasadach najważniejsze hasła XVI w.: „VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM” (dewiza książąt Saksonii, protektorów reformacji) czy „SOLI DEO GLORIA”. Dzięki tym napisom domy miały ogłaszać wszem i wobec protestancką orientację wyznaniową swoich właścicieli. Szczególnie charakterystyczna jest inskrypcja zdobiąca dom pastora Winckela (Am Markt 14, 1570), pojawia się tam bowiem słowo „*allein*”, ‘wyłącznie’, przypominające, że zbawienie jest możliwe – jak nauczał Luter – „wyłącznie przez wiarę”. Inskrypcja ta oznajmia, że sam Bóg strzeże tego domu, że to wyłącznie Jemu należy pozostawić czuwanie, Jego uczynić początkiem i końcem, gdyż tylko On błogosławi wysiłek i obdarza domowników radością.

Pasjonujący i wieloaspektowy problem pracy grupowej byłby z pewnością tematem dalszych długich rozmów, program seminarium przewidywał jednak jeszcze wieczorny wykład **dr Bettiny Seyderhelm**, reprezentującej Ewangelicki Kościół Krajowy Niemiec Środkowych. Kieruje ona w Magdeburgu Referatem Sztuki Kościelnej, dlatego mówiła o zabezpieczeniu i konserwacji wyposażenia i wystroju kościołów na podległym jej terenie. Pokazała wiele interesujących przykładów podejmowanych działań konserwatorskich, m.in. przy dziełach wittenberskiego warsztatu Cranachów.

Piąty dzień seminarium rozpoczęło zwiedzanie katedry oraz skarbcza w Halberstadt, które prowadził **dr Thomas Labusiak**, kustosz katedralny. Uczestnicy podziwiali przepiękną architekturę katedry oraz jej nieprzebrane zbiory, nie mające sobie równych w całej Europie Środkowej. Położony w pobliżu kościół Mariacki stał się tematem referatu **Radosława Owczarskiego**. Zwrócił on uwagę, że wewnątrz tej romańskiej świątyni, mimo licznych uszkodzeń, jakich doznało w ciągu wieków, zachowało wiele historycznego wyposażenia. Największy podziw wzbudziła przepiękna przegroda chórowa z wizerunkiem Madonny między Apostołami, datowana na przełom stulecia XII i XIII. Następnie **Adam Radtke** zaprezentował historię kościoła

parafialnego św. Marcina. Szczególnie interesujące były zachowane elementy liturgicznego wyposażenia kościoła oraz ich programy ideowe. Dekoracja odlanej z brązu chrzcielnicy, datowanej na ok. 1270 r., obrazuje tematykę dzieciństwa Chrystusa, dekoracja ambony – dzieje biblijne od Stworzenia świata do Sądu Ostatecznego, natomiast ołtarz główny, powstały w 1696 r., ukazuje historię Zbawienia, a jego program dopełniają figury Mojżesza, św. Jana Chrzciciela, czterech Ewangelistów oraz Marcina Lutra z wielkim łabędziem, jego atrybutem, u stóp.

Następnym punktem programu był Huysburg – niegdyś graniczna twierdza Franków, ok. 997 r. przekazana przez cesarza Ottona III biskupowi Arnoldowi z Halberstadt. W 1080 roku założony tu został klasztor benedyktynów, którego dzieje przedstawiła **Marta Kaluch-Tabisz**. Konwent rozwiązano w 1804 r., po czym król Fryderyk Wilhelm III przekazał kościół miejscowej parafii, a budynki klasztorne – Karlowi Friedrichowi von dem Knesebeck jako nagrodę za zasługi w wojnie przeciwko Napoleonowi. W latach 50. XX w. całe założenie pełniło funkcję ośrodka charytatywnego, po czym – przy wsparciu benedyktynów z Tyńca pod Krakowem – reaktywowano w nim klasztor tego zgromadzenia zakonnego. W kolejnym punkcie programu **Marek Machel** oprowadził uczestników po dawnym kościele klasztorным św. Pankracego w Hamersleben, założonym w 1111 r. i ukończonym 30 lat później. W jego wnętrzu znajduje się do dziś cyborium z XIII w. oraz ołtarz główny z XVII w., z obrazem ukazującym św. Pankracego.

Po zwiedzeniu kościoła w Hamersleben nadeszła pora wyjazdu do Wernigerode, gdzie przewidziano ostatni nocleg. Po wspólnej kolacji nastąpiło uroczyste zamknięcie seminarium. Była to okazja do podsumowania wspólnej pracy, refleksji nad charakterem i formą seminarium oraz określenia oczekiwań względem przyszłorocznego spotkania. Żywa rozmowa uczestników potwierdziła, że zaproponowana przez organizatorów forma pracy spełnia ich oczekiwania. Bogactwo merytoryczne oraz dobrze przemyślany program wspólnych działań powodują, że impreza co roku gromadzi komplet uczestników, którzy już podczas jej trwania deklarują chęć partycypacji w kolejnym spotkaniu. Wieczór towarzyski, który potem nastąpił, stał się

okazją do luźniejszych rozmów, a nawet wspólnego śpiewu.

Sobotnie przedpołudnie upłynęło na spacerze po Wernigerode, połączonym ze zwiedzaniem kościołów św. Jana i św. Krzyża. Celem wędrowki był górujący nad miastem zamek – ostatni punkt programu seminarium. O jego założeniu, przebudowanym w latach 1862–1885 w duchu północno-niemieckiego historyzmu przez architekta Carla Frühlinga, opowiedziała **Aleksandra Kędrak**. Następnie można było zwiedzić sale zamkowe, pełniące obecnie funkcje muzealne, oraz kaplicę zamkową św. Pantaleona i Anny.

Na dworcu kolejowym w Wernigerode nastąpiło pożegnanie z uczestnikami z Uniwersytetu w Siegen, na parkingu na przedmieściach Halle – z seminarzystami z Uniwersytetu im. Marcina Lutra. Najczęściej powtarzanym przy pożegnaniach zdaniem było szczere życzenie powtórnego spotkania w 2013 roku.

Aurelia Zduńczyk

Historyk sztuki, słuchaczka Studiów Doktoranckich Nauk o Kulturze Uniwersytetu Wrocławskiego. Wolontariusz w Muzeum Śląskim w Görlitz. Zainteresowania badawcze autorki koncentrują się na nowożytnej sztuce europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem wpływów polityczno-historycznych w tej epoce.

Summary

AURELIA ZDUŃCZYK / Landscape – confession – devotion: the region of Harz and the Duchy of Anhalt. 9th Polish–German Seminar Wrocław–Halle–Siegen, Gernrode/Wernigerode, 28 May – 2 June 2012

The 9th Polish-German Seminar Wrocław–Halle–Siegen took place between 28 May and 2 June 2012 in Gernrode and Wernigerode. It was held by the Evangelical Theology Seminar at the First Faculty at the University of Siegen, The Department of Early Modern History of the Church at The Faculty of Theology at The Martin Luther University in Halle and Wittenberg and The Department of the Renaissance Art History and Reformation at The Institute of Art History at the University of Wrocław. It took place under the auspices of Prof. Brigitta Wolff, the Minister of Science and Economic Affairs of the State of Saxony-Anhalt, and it was financially supported by the Foundation for Polish-German Co-Operation and Vereinigung der Freunde und Förderer der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg e.V.

In 2012 the 800th anniversary of establishing the Duchy of Anhalt was celebrated. The papers delivered within the seminar by students of art history and theology as well as by specialists in the history of church marked both the social, political and cultural situation of the region, and the panorama of political and confessional changes in the area. They all became starting points for numerous discussions and gave opportunity to exchange views. The seminar was crowned with collective work – a chance to use the acquired knowledge in practice. The important social and religious movements as well as the personalities who had left their mark on the history of the region and whole Europe were born in the area of Anhalt. The 9th Polish-German Seminar Wrocław–Halle–Siegen proved the history of European centres being excited for researchers and students, and their meetings leading to cherish and deepen the knowledge of their heritage. It also favors development of co-operation between academic centres which take part in this project.